

Archaeological Findings from the Area of Opava Castle I.
Summary

Archaeological research Archaeological research of the so-called Müller House in Opava, which took place from 2015 and 2019, brought new knowledge about the medieval and modern development of the locality near the historic city centre. In the past, the building was part of the premises of Opava's Přemyslid Castle, which was rebuilt into the Lichtenstein Château. The stone castle kitchen, later converted into a granary, which was rebuilt in the Baroque style into the castle administrator's flat, was the predecessor of Müller House.

The paper presents a preliminary evaluation of a set of finds obtained within the archaeological research of the adjacent land of today's garden. The oldest evidence of settlement and anthropogenic activities is related to the pre-location and location horizon until 1250. This was disrupted by the construction of the stone main wall of the newly emerging institutional city before 1250. The wall is still preserved in the places of the extension and in the mass of the existing building of Müller House. In front of the main wall, work connected with production crafts (iron bloom warehouse, casting moulds, fragments of chopped lead, etc.) were then concentrated; these crafts were, however, pushed out by the construction of the curtain wall during the 14th century. This wall is still preserved both in the place of the extension and in the interior of the building in the basement of Müller House. During the construction of the Gothic castle, a stone kitchen was built between the main and curtain walls, the remains of which were captured by research in the form of both masonry and kitchen waste. The construction of the castle is associated with the discovery of the body of the moat, which surrounded the operational barbican of this Přemyslid residence. The masonry of the castle itself was also uncovered, from two construction stages – the Gothic wall and the adjoining Renaissance extension. It was the very first archaeological discovery of a part of the Opava castle and, also, the discoveries of both castle walls and the moat represent fundamental findings related to the Opava fortification.

Archaeological finds are dominated by ceramics, which reflect the development of the locality and also confirm the information contained in written sources. The ceramics of the pre-location and location period were made, at a temperature of about 700 °C, from local raw materials with frequent biomass admixtures, which indicates local production. The influence of the so-called colonization ceramics and the development of ceramics produced by Opava potters was evident from the middle of the 13th century. The material shows the abatement of fortification traditions and the predominance of light clay ceramics with a reduction firing containing a grey or light brown surface. Ceramics were not only imported to Opava, but it was also exported, as evidenced by material analyses and the chemical composition of glazes identical to the material of the jug from Brno. In the 14th and 15th centuries, petroarchaeologically examined ceramic samples testify to high-quality products fired at around 1000 °C. The rise of goods made by reduction firing, and glazed ceramics were covered with lead glazes, colour tinted iron oxides. A set of late medieval chamber tiles with a front heating wall, which was located in the moat area, is a unique find. Due to the luxuriously decorated specimens having analogies in other Silesian castles, it is certain they most probably decorated the interior of the banquet hall of the Opava mansion. Ceramics of younger horizons document the construction activities at the locality. Ceramics from the 16th century until the modern age are evident in the backfill layers, which is related both to the construction of the bastion fortifications and to the function of Müller House as a granary, later reconstruction into the administrator's flat up to the levelling layers after the renovation of the chateau and its surroundings. Finds from the 19th century can then be identified with the Müller family, who owned the building and whose name the building bears to this day. Paleobotanical, zooarchaeological and metal finds provided additional information, especially on the functioning of the castle kitchen. The proportion of domestic animals kept for meat and milk was much higher than those for wool and other purposes (horses, dogs, etc.); most animals were slaughtered when fattened and in an adult age (cattle, pig, sheep, goat) and the meat was chopped directly on site. It was kitchen waste and unnecessary material, which proves the degree of preservation and damage to the bones – noticeable notches on the bones after slicing and processing the meat. As for wild animals, finds of deer and roe deer bones, as well as shells of freshwater and sea bivalves, and a fragment of a Mediterranean scallop and a European flat oyster have been documented. The evaluation of paleobotanical material shows a high incidence of different types of cereals and their use in the preparation of various dishes (porridge, bread, flat round cakes, etc.). In addition to plant residues, fish scales were also found, which prove the consumption of fish on the site. The range of objects made of iron and non-ferrous metals presents a typical representation of finds from the urban environment.

Mgr. Soňa Králová
Slezské zemské museum
kralovas@szm.cz

Pavel Žurek

GENEZE SAKRÁLNÍCH PAMÁTEK V HORNÍM ÚDOLÍ

Abstract

The settlement of Horní Údolí, today a part of Zlaté Hory, is located in a place that has been the subject of mining activity since ancient times. The local gold deposits were influenced by the early relations between the Czech and Polish states and later by the position of the Duchy of Wrocław, whose representative the Bishop of Wrocław was. The aim of the work is to present the importance and influence of mining activities on the origin and development of sacral monuments in the village. Most attention is paid to the defunct and currently restored Chapel of St. Anna or the neo-Gothic church of St. John the Baptist. The research itself focused on the collection of archival sources, available literature and their critical evaluation and interpretation.

Keywords: Horní Údolí, Chapel of St. Anna, Kutzer, Obergrund, sacral monuments, Zlaté Hory ore district

Oko nejednoho turisty Jesenicka je potěšeno vzezřením osady Horní Údolí (něm. Obergrund), dnes místní části Zlatých Hor, s udržovanými chalupami, dřevěnými nebo částečně zděnými (tzv. jednotnými) domy z druhé poloviny 19. století s omítnutou podezdívou, dřevěnými štíty, jejichž střechy jsou pokryté eternitovými šablony. Atmosféru pak umocňuje kamenný kostel sv. Jana Křtitele. V jeho stěně lze spatřit náhrobky původních německých a novějších řeckých obyvatel, nad nimiž ční litinový krucifix z dílny Bernarda Kutzera.¹ Jen málokdo by z uvedených náznaků dedukoval dynamický vývoj, jehož byla tato původně hornická ves svědkem.

Přestože nemáme žádné hmotné důkazy, z nepřímých indicií usuzujeme, že prvními osadníky v oblasti dnešního Horního Údolí byli již Keltové v době laténu (C až D1) z území dnešních Hlubčic (pol. Głubczyce), Opavy, a především Krnova, kteří při putování proti proudu říček objevovali bohaté rozsypy obsahující zlato. Tito první kovkopové se pravděpodobně již dostali k nalezištěm v okolí Příčného vrchu² (975 m n. m.) do místa zvaného Starohoří (něm. Altenberg), které zaujímá vrcholové partie Příčného vrchu cca 4,5 km JJZ od Zlatých Hor (něm. Edelstadt, Zuckmantel, počeštěle Cukmantl).³

Původní hornická osada zvaná Erlitz se nacházela nedaleko vrcholu Příčného vrchu.⁴ Do této místa byl později umístěn hřbitov horníků a dnes se zde nachází mohyla sv. Rocha.⁵ V pramenech z let 1400–1455 se pro ves užívá název Ober Olssnitza či Ober-olssnitza a od roku 1533 Obergrund nebo Obergrundt (1579). V roce 1924 byla užívána též počeštěná varianta Horní Grund. Současný název Horní Údolí se využívá od roku 1949.⁶

Po Keltech nastalo takřka tisícileté zapomnění, které bylo přerušeno v polovině 9. století, tedy v období Velkomoravské říše. Slované se zde, stejně jako Keltové, vzhledem k nepříznivým klimatickým podmínkám zdržovali pouze sezonně.⁷ Slezská knižata (Měšek I., Boleslav II.

1 Krucifix, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kriz-539358> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

2 V místní mluvě ale i regionálním tisku se užívá též název Příčná hora.

3 Pavel ŽUREK, *Historie a současné perspektivy důlní těžby na Zlatohorsku: Kritické zhodnocení dopadů na životní prostředí*, diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Opava 2019, s. 16.

4 Julius Carl HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, Zlaté Hory (1899?), s. 5.

5 Marian ČEP, *Mohyla sv. Rocha*, dostupné z: <https://dolniudoli.webnode.cz/mistni-pametihodnosti/> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

6 Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1966, s. 268.

7 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 17.

slav I. Chrabrého a Břetislav I.) si záhy uvědomila strategický význam zdejších nalezišť zlata. Značné bohatství slezských knížat nezůstalo bez reakce českých panovníků, kteří o zdejší naleziště začali po roce 1050 usilovat. Konflikt českých panovníků a vratislavských knížat eskaloval ve 13. století, kdy do něj byl roku 1224 vtažen i papež Honorius III. Spor ukončil až mír z roku 1288.⁸

Hornická činnost, jak je naznačeno ve výše uvedených odstavcích, nebyla na Zlatohorskou setrvalá, nýbrž se střídala období úpadku s intenzivní těžbou, a to vždy jakmile se zdokonalila technika těžby nebo metoda zpracování rud. Např. z četných dotazů zlatohorských měšťanů týkajících se Jihlavského důlního práva usuzujeme úspěšnou těžbu v letech 1318–1343, nicméně v listině z roku 1361, ve které Karel IV. navráci knížeti Mikuláši II. Opavskému Zlatohorskou, není již o dolech žádná zmínka. Vidina zlatého bohatství nelákala jen panovníky, ale především horníky a dobrodruhy, kteří do Jeseníků putovali. Hornické osady se nacházely v blízkosti nalezišť kovů. Kromě hornictví bylo ve zdejším kraji velmi rozšířené dřevozpracující odvětví (samotní dřevorubci byli zmíněni již před rokem 1455).⁹

Ve 20. letech 15. století nechal kníže Přemek Opavský razit v Opavě zlaté dukáty a v letech 1430–1460 vydal statuta města, v nichž nalezneme mj. podmínky propůjček, které se však týkají především rýžování.¹⁰ Usuzujeme tedy, že došlo k obnově těžby, o čemž svědčí také listiny z roku 1434 o dělení Opavska mezi syny Přemka Opavského. Konkrétně jsou zde uvedeny poplatky z těžby zlata a také místa, kde se doly nacházely; tedy oblast Starohoří (Altenberg) a Obirschar (území dnešní kulturní památky ČR Rudný důl Panny Marie Pomocné III).¹¹

Horníci vybaveni kahanem, mlátkem a želízky se před vstupem do nitra Příčného vrchu účastnili pobožnosti za bezpečný návrat, ke kterým nejpozději od poloviny 15. století sloužila dřevěná kaple sv. Barbory v místech zmíněné mohyly sv. Rocha.¹² Existenci kaple potvrzuje listiny, které zmiňují vyplácení finanční odměny zlatohorskému (tzv. hornickému) kaplanovi¹³ v roce 1455 v roční výši 12 marek grošů a ve svátek sv. Michala 6 marek grošů.¹⁴ Kaple byla kolem roku 1500 zasvěcena nově uznávané patronce horníků sv. Anně.¹⁵ Kaple později vyhořela a byla obnovena až po třicetileté válce.

Válka měla fatální následky pro celé níské knížectví. Jesenickým regionem táhla císařská, švédská i dánská vojska a zanechávala za sebou zničenou zem. Horní Údolí spolu s dalšími hornickými osadami byly na základě císařského glejtu osvobozeny od rekvirování ubytování vojáků, přesto si táhnoucí vojsko v roce 1646 nárokovalo velké příspěvky, kterými byla osada značně poškozena. O způsobené škody se Horní Údolí snažilo podělit se sousedními Heřmanovicemi (něm. Hermannstadt), což ovšem vedlo k dlouholetému sporu.¹⁶ Zmar byl umocněn četnými epidemiemi tyfu, neúrodu a dobytčím morem. Extrémní situace vygradovala v podobě vykonstruovaných čarodějných (tzv. jesenických či níských) procesů, při nichž

8 Tamtéž, s. 18–20.

9 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 268.

10 V 15. století mluvíme o tzv. zlatém věku rýžování na Zlatohorskou.

11 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 21.

12 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

13 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.

14 Boleslav DOBOŠ, *Historie poutního místa sv. Anny a Martý v Horním Údolí*, Zlaté Hory 2017, s. 3.

15 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

16 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 269.

bylo usmrceno mnoho nevinných lidí především z řad chudých a žen.¹⁷ Důsledkem zmíněných pohrom a všudypřítomného strachu byly doly opuštěny. Usuzují, že nejpozději v této době se obyvatelé ze svahu Příčného vrchu přemístili do bezpečnějšího údolí říčky Olešnice. Teorii potvrzuje i stavba kostela,¹⁸ zasvěceného Panně Marii, vratislavským biskupem Karlem Ferdinandem Vasou (1625–1655) v roce 1632. Kostel byl umístěn do prostoru dnešního hřbitova v Horním Údolí a o jeho vzhledu, jak pojmenovává R. Zuber, se kromě přítomnosti dřevěné vížky uprostřed kostela nedochovaly žádné zprávy.¹⁹ Uvedené informace potvrzuje listina nařízená 2. října 2003 v makovici dnešního kostela sv. Jana Křtitele a dále uvádí, že kostel byl menší stavby než kaple sv. Anny.²⁰

Vratislavský biskup Karel Ferdinand Vasa, od roku 1650 usilující o obnovení těžby,²¹ v roce 1653²² kapli obnovil, již však na současném místě (tj. nedaleko vstupu do II. dědičné štoly, též Althackelsberg).²³ První mše v nové kapli se konala 28. 6. 1654 a celebroval ji zlatohorský kněz Martin Berg.²⁴ Dorazilo i procesí z nedalekých Heřmanovic. Interiér kaple nebyl v den konání mše dokončen a liturgický obřad se musel konat venku. Provizorní oltář postavený před kaplí byl vyzdoben pěti hornickými prapory heřmanovických horníků. Frekvence dalších mší se omezila na jedinou v den výročí svěcení.

Můžeme tušit, že další mše, slavnosti a obřady se konaly v dřevěném kostele přímo ve vsi, který byl přestavěn v roce 1680. Objekt měl nadále věž, případně sanktusník uprostřed stavby, avšak do roku 1687 byl bez zvonu. Někdy v této době se rovněž změnilo i zasvěcení a oltářní obraz s původní Pannou Marii byl nahrazen oltářem sv. Jana Křtitele, tedy hlavním patrem vratislavského biskupství.²⁵ R. Zuber však pojmenovává, že ke změně zasvěcení došlo až v roce 1788.²⁶

Přání na častější konání bohoslužeb v kapli sv. Anny z řad hornických, dřevorubeckých a dalších rodin byla vyslyšena až v roce 1699, kdy se liturgické obřady konaly i několikrát ročně a od roku 1702 byly mše a pobožnosti slouženy v zimě každou čtvrtou neděli, v letních měsících pak každou třetí neděli v měsíci.²⁷

Vlivem propadu dobyvek došlo k porouchání vodotěžného zařízení (1714), čímž bylo zne- možněno získávat zlato (a vitriol) z větších hlbouk. Škody na čerpadle se nepodařilo opravit a těžba probíhala již jen na úrovni dědičné štoly, čímž nastal postupný útlum těžby.²⁸ B. Do-

17 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 27.

18 Přítomnost kostela poněkud komplikuje badatelskou činnost, a to především z důvodu zaměňování významu kaple za kostel a opačně mj. i v práci dr. R. Zubera (R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.), což vede k pochybnostem (B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 3.) a nepřesnostem uváděných informací, především v dataci (Sotiris JOANIDIS, *Zlato a železo. Dějiny Horního, Dolního Údolí a Ondřejovic, Zlaté Hory* 2002, s. 50.).

19 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 269.

20 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy*, Zlaté Hory 2004, s. 305.

21 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 27.

22 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 3.

23 V přiložené mapě B. Doboše uvádí štolu Hackberg II, což je býv. I. dědičná štola (též Altenberg), která se od II. dědičné štoly nachází cca 450 m výše ve svahu Příčného vrchu.

24 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

25 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 50.

26 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.

27 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 3.

28 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 29–30.

boš pojmenovává, že v roce 1717 byl vystavěn nový větší kostel, případně přestavěn původní z roku 1680, a to z důvodu zvyšujícího se počtu obyvatel. Kostel, stojící v místě současného hřbitova, měl v 18. století malou dřevěnou věž či sanktusník uprostřed stavby²⁹ a byl nadále zasvěcen sv. Janu Křtiteli.³⁰ Z těchto informací lze usuzovat, že došlo k opětovnému útlumu těžby a bohoslužby se přesunuly do vhodnějších prostor centrální části vsi, což potvrzuje i informace, že z výše uvedených důvodů přestává být kaple sv. Anny v průběhu 18. století využívána, pročež začíná v průběhu 18. století chátrat.³¹ Zlatohorští kněží sloužili svátosti a obřady od roku 1718 jednou měsíčně v kostele sv. Jana Křtitele. Kněžím byla v roce 1723 vratislavským biskupstvím postavena fara,³² která se však měla nacházet v blízkosti kaple sv. Anny.³³ V letech slezských válek, tedy 1741–1742 a 1744–1745, byla těžba na Zlatohorskou zcela přerušena. Po válkách našlo ve znovu otevřených dolech práci již jen 10 horníků.³⁴ Duchovní život se tak pravděpodobně opět přesunul do vsi, kde byla v roce 1763 mezi potokem a hřbitovem postavená nová fara.³⁵

Jak již bylo naznačeno, samotné mše sloužil do roku 1750 pověřený hornický kaplan (Bergkaplan), nieméně svátosti a obřady (např. křty, sňatky, pohřby atp.) byly v gesci kněžích ze Zlatých Hor.³⁶ Na žádost místních byl v roce 1750 ustanoven vratislavským biskupem Filipem Gothardem Schaffgotschem (ve funkci 1748–1795) přímo ve vsi sídlící hornický kaplan (capelanus montanus).³⁷ Prvním pověřeným hornickým kaplanem se v letech 1750–1772 stal Johann Hanke (též psáno Hantke) z Dolního Údolí. Kromě sloužení mše, vykonávání křtů a pohřbů měl kaplan na starost dohled nad těžbou zlata. Organizačně byl hornický kaplan podřízen zlatohorskému faráři.³⁸ Od roku 1777 mezi kaplanovy povinnosti náleželo vedení matrik.³⁹ R. Zuber pojmenovává, že tento post byl obsazován penzionovanými kněžími. V roce 1784 vznikla lokálie Horní Údolí, jejichž součástí byl až do roku 1813 též Rejvíz.⁴⁰

V roce 1788 byl skromný inventář kostela sv. Jana Křtitele obohacen konfiskáty ze zrušených klášterů. V Horním Údolí se tak ocitly dva oltáře z dominikánského kláštera v Opavě a varhany z augustiniánského kláštera ve Šternberku.⁴¹ Oltáře byly pravděpodobně situovány po stranách hlavního oltáře, nad kterým byl umístěn obraz sv. Jana Křtitele. Nad vlevo umístěným oltářem visel obraz sv. Vincentem, zatímco pravý oltář zdobil obraz sv. Hyacinta a sv. Otýlie. Jména autorů zmíněných obrazů nejsou známá. V témež roce z vlastních peněz zakoupil hornický kaplan Johann⁴² Schnorr (ve funkci 1778–1789) zvon, který se původně nacházel v Olomouci

a jejž opatřil nápisem: „*Ex propriis fieri curabat Joannes Schnor; Hic primus Lokalis Capelanus caesareus 1788.*“⁴³

V roce 1795 založil lokalista Florián Kröner (viz níže) kostelní kapelu a sbor. V kapele byly zastoupeny bubny (2), housle (4), lesní rohy (2) a trumpty (4). Premiéru měla kapela na svatoúřní svátky (též letnice).⁴⁴

Pozemek se značně zchátralou a z těchto důvodů již dlouho nevyužívanou kaplí sv. Anny vratislavské biskupství prodalo v roce 1803 kovářskému mistru Johannu Nepomuku Laskemu (1752–1826), majiteli sousedního pozemku, jako stavební materiál. Julius Carl Hoffmann⁴⁵ (1859–1917), resp. v překladu Boleslav Doboš,⁴⁶ popisuje následné ústně tradované události:

„*Když jednou přišel silně věřící Johann N. Laske ke své kapli, zjevila se mu ženská postava, která mu rukou dávala znamení a pak zmizela. Laske se rozklepal, nemohl jít dál a s velkou námahou se vrátil domů. Nato velice vážně onemocněl, čekalo se to nejhorší, ale po dvou měsících se zase zcela uzdravil.*“⁴⁷

Na základě výše uvedeného příběhu se silně věřící Johann N. Laske rozhodl s vděkem postavit drobnou zděnou kapli rovněž zasvěcené sv. Anně v blízkosti původní kaple. Až poté se odhodlal k rozebrání staré dřevěné kaple. Z části dřeva si postavil na své zahradě letní domek (Sommerrhäuschen) a zbytek daroval k výstavbě kaple Panny Marie Sněžné v Železné⁴⁸ u Vrbna pod Pradědem.⁴⁹

Nově ustanovené těžařstvo podporované novým vratislavským biskupem Josefem Kristianem Hohenlohe (ve funkci 1795–1817) působící v letech 1803–1819 se usilovně snažilo obnovit těžbu v prostoru Starohoří.⁵⁰ O činnost společnosti se zásadně přičinil lokalista Florian Kröner původem z Heřmanovic (ve funkci 1794–1831),⁵¹ který od roku 1809 zastával pozici pokladníka těžařské společnosti, což ovšem nelibě nesla velká část věřících.⁵²

Obnovená hornická činnost se opětovně pozitivně projevila na chodу kaple, kde se od roku 1808 konaly o nedělích a svátcích mše, jež byly dřevorubci, horníky a dalšími obyvateli hojně navštěvovány. Stavební úpravy probíhaly též na kostelu sv. Jana Křtitele, jehož vížka⁵³ se po spadnutí způsobené bouří⁵⁴ přesunula v roce 1811 nad vchod.⁵⁵ Ostatně ves se od roku 1811, kdy ji obývalo 604 obyvatel ve 102 domech, rozrostla na 778 obyvatel ve 119 domech v roce 1836. Z důvodu postupně se zvyšujícího počtu obyvatel a hojně účasti na mších

29 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 301.

30 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 4.

31 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

32 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 4.

33 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 51.

34 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 29–30.

35 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 301.

36 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 4.

37 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 301.

38 Tamtéž.

39 Tamtéž.

40 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.

41 Tamtéž.

42 B. Doboš uvádí jméno Adolf (B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.).

43 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 51.

44 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 302.

45 J. C. HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, s. 8.

46 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

47 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

48 Konkrétně v osadě Wolfseifen.

49 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

50 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 34.

51 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.

52 Tamtéž, s. 271.

53 Možná sanktusník.

54 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 301.

55 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 272.

se v roce 1819 Johann N. Laske se synem Aloisem (1797–1870) rozhodli ke stavbě nové větší a opětovně dřevěné kaple sv. Anny.⁵⁶

V Horním Údolí se rovněž nachází několik drobných sakrálních památek. Za nejvýznamnější považujeme již v úvodu zmíněný krucifix od Bernarda Kutzera (1794–1864). Zbožný Kutzer byl od děství sužován chatrným zdravím,⁵⁷ a proto se zavázal, že bude-li uzdraven, vytvoří poctu Ježíši Kristovi. V roce 1822⁵⁸ tak před původním kostelem postavil volně stojící krucifix poblíž místa, kde se v současnosti nachází socha sv. Floriána⁵⁹ (viz níže). Na kříži, jehož ramena jsou zakončena trojlisty, je anatomicky vypracované tělo Ježíše Nazaretského s barokně rozevlátým perizoniem a hlavou zakloněnou dozadu. Nad hlavou se nachází kartuše s tabulkou a nápisem INRI.⁶⁰ Plastika je vyrobena z litiny zasazené do mramorového odstupňovaného postamentu s profilovanou římsou. Do podstavce byl vyryt na návrh kaplana Floriana Förstera⁶¹ nápis: „*Insignis sculptur Christi patientis Amator Bernardus Kutzer Haec in monumenta serebat. MDCCXXII.*“ v překladu „Sochař Bernard Kutzer, z vděčnosti k milosrdnému Kristovi, nechal postavit tento kříž roku 1722“.⁶² Krucifix byl jednou z prvních prací úspěšného zakladatele řezbářské tradice rodiny Kutzera, s jejichž díly se lze setkat v řadě kostelů na Moravě a ve Slezsku.⁶³ Kříž byl později přemístěn na současné místo k hřbitovní zdi (S. Joanidis uvádí rok 1929).⁶⁴

Krátké před dokončením kaple sv. Anny zemřel dne 16. dubna 1826⁶⁵ Johann N. Laske na kaménkovou nemoc,⁶⁶ nicméně v jeho díle nadále pokračoval syn Alois, neboť stavba samotné kaple byla již dokončena a zbyvalo jí jen vybavit inventárem.⁶⁷ V roce 1826 se z někdejší drobné zděné kaple sv. Anny stal po dokončení kaple nové Boží hrob.⁶⁸ Alois Laske zřídil k nové kapli rovněž křížovou cestu, jejíž jednotlivá zastavení byla vyhotovena na dřevěných sloupcích s obrazy znázorňujícími události ukřižování Ježíše Krista (tzv. bildstock).⁶⁹

V roce 1827 byl přestavován kostel sv. Jana Křtitele, neboť střecha i věž⁷⁰ byly poškozeny silným větrem. Střecha byla opravena a na návrh Bernarda Kutzera vznikla vedle kostela

56 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

57 Marie SCHENKOVÁ – Jaromír OLŠOVSKÝ, *Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska*, Opava 2008, s. 225.

58 Tamtéž, s. 119.

59 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 52.

60 Iesus Nazarenus Rex Iudeorum (v překladu Ježíš Nazaretský, král židovský).

61 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 51.

62 Tamtéž, s. 52.

63 Michaela NEUBAUEROVÁ, *Z umělecké dílny rodiny Kutzera. Kresebné návrhy oltářů a plastik*, Jeseník 2005, s. 6.

64 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 90.

65 J. C. Hoffmann uvádí datum 15. dubna 1836. J. C. HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, s. 9.

66 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

67 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

68 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

69 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

70 Pravděpodobně sanktusník.

vysoká věž postavená pro zvon,⁷¹ tak aby se předcházelo podobným škodám. Na nákladech výstavby zvonice se podílel šoltys Josef Zahn, důlní mistr Johann Seidel a již zmíněný kovář Alois Laske.⁷²

V kapli sv. Anny Bernard Kutzer na vlastní náklady v roce 1836⁷³ (příp. 1826)⁷⁴ zhotovil hlavní oltář, který byl umístěn do Aloisem Laskem nově vybudovaného zděného presbytáře. Na den sv. Hedviky, patronky Slezska, tedy 15. října 1840⁷⁵ (příp. 1837),⁷⁶ oltář posvětil zlatohorský děkan Phillip Dittrich (ve funkci 1830–1850). Bernard Kutzer těsně před svou smrtí v roce 1864 tento oltář doplnil o Madonu vyfuzanou z tisu.⁷⁷ Jak pojmenovává R. Zuber, v této době se v kapli slavil svátek sv. Barbory (4. prosince) jakožto patronky horníků.⁷⁸

V roce 1838 Bernard Kutzer společně s bratrem Patriciem Kazimírem (1809–1844) vytvořili nový hlavní oltář do kostela sv. Jana Křtitele, neboť původní oltář, jak pojmenovává S. Joanidis, byl zcela rozebrán červotočem.⁷⁹ V roce 1844 rovněž společně vytvořili dřevořezbu Vítězného Krista (viz níže).⁸⁰

V průběhu 19. století probíhaly pokusy o obnovení těžby v oblasti Starohoří. Krátkodobý úspěch slavil heřmanovický podnikatel Johann Höniger, který od roku 1844 (fakticky od roku 1845) těžil v oblasti Přičeného vrchu, nicméně z důvodů nedostatku financí, resp. neposkytnutí slibené podpory, byl v roce 1849 nucen doly prodat. Novým majitelem se stal hrabě Karel Oktavius Lippe – Weissenfels. Höniger však zůstal až do roku 1854 správcem dolů. V revíru celkově pracovalo 20–30 horníků.⁸¹

Pro zajímavost lze uvést, že hrabě O. Lippe – Weissenfels po ukončení spolupráce s J. Höningerem zpronevřil poskytnuté prostředky věřitelů a utekl s milenkou do Severní Ameriky.⁸² Jak pojmenovává S. Joanidis, J. Höniger nebyl pravděpodobně bez poskvrny, neboť se záhy za ním vydal.⁸³

V roce 1844 postihl celé Jesenicko tzv. bramborový mor, jehož následkem dle Sotira Joanidise zemřelo 20 % obyvatel Zlatohorska, a jen v oblasti Horního a Dolního Údolí hladem skonalo 20 obyvatel.⁸⁴ V roce 1845 byly již tak kritické životní podmínky velmi postiženy krizi domácího předení.⁸⁵ Vesnice patřila k nejubožejším místům na Jesenicku, obyvatelům vrchnost přidělovala porce hrachu a menší peněžní dary. Největším přínosem bylo založení přadlácké školy, avšak i ta se potýkala s komplikacemi, neboť lidé neměli finance ani na zakoupení lnu.⁸⁶

71 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 301.

72 Tamtéž, s. 303.

73 J. C. HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, s. 9.

74 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

75 J. C. HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, s. 9–10.

76 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

77 Tamtéž, s. 5.

78 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 273.

79 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 303.

80 M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, *Malířství a sochařství*, s. 123.

81 P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 34–35.

82 Tamtéž, s. 34–35.

83 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 212.

84 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 27–28.

85 R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu*, s. 271.

86 Tamtéž.

V roce 1845⁸⁷ byla postavena nová fara, která nahradila původní z roku 1763. Stavba fary po-skytla zaměstnání a finanční odměnu, což mohla být rovněž jedna ze snah, jak zdejšímu lidu ulehčit náročnou situaci.

Místní v roce 1848 jako projev respektu ze smrti a z úcty k mrtvým nechali v městě starého hornického hřbitova (původní kaple sv. Anny) postavit kamennou mohylu. Mohylu opatřil Bernard Kutzer mezoreliéfem s motivem chrámu s Pannou Marií, Ježíškem a sv. Rochem.⁸⁸ Jména těch, kteří se o stavbu zasloužili, jsou vytesána do přední mramorové desky (B. Kutzer, Joh. Kutzer, Patricius Kutzer, Severin Kutzer, Zen. Kutzer, Reimund Kutzer, Leo Kutzer, A. Vogt, A. Ronge, J. Kristen, J. Rupprich, K. Tschanter, J. Kunze, J. Gesierich, F. Wanke, J. Nitsch, A. Laske, C. Lorenz, J. Ottenheber, B. Friede, J. Langer, A. Hartmann, St. Hanikel, F. Proske a J. Proske) s dodatečně dopsanými letopočty úmrtí. Na zadní straně mohyly se pak nachází neúplný nápis: „ERBAUT 1848/ERNEUERT 1902/ – 1935/VON D(IEN?) / WOHLTA-TERN;“⁸⁹ tedy údaje roku výstavby a letopočty konzervátorsko-restaurátorských zásahů z let 1902 a 1935.⁹⁰ Mohyla byla dne 16. srpna 1849 zasvěcena ochránci před morem, sv. Rochu.⁹¹

Alois Laske usiloval o obnovení mešní tradice. Snahy podpořil udělením mešní licence vratislavský biskup Melchior von Diepenbrock (ve funkci 1845–1853) dne 19. října 1850.⁹² Licence byla platná pět let s následným obnovováním. Díky platné licenci se dne 15. srpna 1851 konala velkoplášť slavnost, při níž zlatohorský děkan Gregor Buchmann (ve funkci 1850–1856) opět vysvětil oltář. Následně se mše sloužené lokalistou Florianem Witzigem (ve funkci 1851–1854)⁹³ konaly především v hlavní svátky, tedy v den sv. Anny (26. 7.), Nanebe-vzetí P. Marie (15. 8.), sv. Rocha (16. 8.) a sv. Barbory (4. 12.).⁹⁴

Trauma způsobené hladomorem v letech 1844–1849 bylo pravděpodobně natolik hluboké, že se Alois Laske v roce 1853 spolu s dalšími místními rozhodl emigrovat do Severní Ameriky a obě kaple prodat Bernardu Kutzerovi. Laskeho pobyt v Americe však netrval dlouho a snad ze stesku po domovu se brzy vrátil do Horního Údolí.⁹⁵ Po smrti Bernarda Kutzera se měl o kapli starat jeden z jeho synů, nicméně není známo který. Tento syn Bernarda Kutzera se nakonec rozhodl kapli prodat vojenskému invalidovi Andreasi Knoblichovi.⁹⁶

B. DOBOŠ se kromě kaple sv. Anny a Božího hrobu zmíňuje o budově stojící před kaplemi a klade si otázky, kdy a kým byla vystavěna. Na základě map a dostupných údajů dedukuje vznik v letech 1852–1880, stavitelem by pak mohla být rodina Kutzerů nebo Andreas Knoblich.⁹⁷ S. JOANIDIS uvádí, že v roce 1845 byla J. Hönigerovi prodána fara stojící vedle nedaleké kaple sv. Anny z roku 1723. Nabízí se tak otázka, zda nejdé o totožnou budovu.⁹⁸

87 Tamtéž, s. 272.

88 M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, *Malířství a sochařství*, s. 120.

89 Tamtéž, s. 119.

90 M. ČEP, *Místní paměti hodnosti*, dostupné z: <https://dolniudoli.webnode.cz/mistni-pametihodnosti/> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

91 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 330.

92 Státní okresní archiv Jeseník (dále SOkA Jeseník), fond Farní Úřad (dále FÚ Horní Údolí), kart. 6, inv. č. 69.

93 S. JOANIDIS, *Zlatá a železo*, s. 27–28.

94 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 5.

95 Tamtéž.

96 Tamtéž, s. 6.

97 Tamtéž.

98 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 303.

Po Floriánu Witzigovi nastoupil na místo lokálního kaplana Ignaz Worm (ve funkci 1854–1866), který se významně zapsal do místní historie, ať už založením spolku sv. Rocha, který organizoval každoroční mše ve svátek sv. Rocha (16. 8.) v kapli sv. Anny a následné procesy od kaple k mohyle sv. Rocha,⁹⁹ nebo usilovnou snahou postavit velikostně odpovídající svatostánek v centru vsi. Kaple sv. Anny byla sice dostatečně velká, nicméně v zimním období často nedostupná a kostel v centru vsi byl naopak kapacitně nedostatečný kvůli zvyšujícímu se počtu obyvatel.¹⁰⁰

Raimund Kutzer¹⁰¹ v roce 1875 vztyčil pískovcovou sochu mírně nadživotní velikosti sv. Floriana před kostelem sv. Jana Křtitele (dnes před hřbitovem). Socha je zhotovena ze žlutého pískovce a původně byla polychromovaná. Postava světce i oděv jsou velmi měkce traktovány. Sv. Florián stojící v mírném kontrapostu je oděn jako římský voják. Světec s upřeným pohledem nahoru se opírá levou rukou o žerd' vlajky a u levé má vyhotoven hořící dům. Ze zadu je skulptura plochá a opřena o mlýnský kámen, který odkazuje na mlýnářskou tradici rodiny Kutzerů. Socha je postavena na čtyřhranném postamentu s výraznou římsou, na kterém je nápis: „*Hl. Florianus hilf für uns. / Zur Ehre Gottes / errichtet von den / Bildhauern Kutzer / 1875.*“¹⁰²

V roce 1884 dorazili na základě pozvání kaplana Franze Zilicha a heřmanovického faráře Johanna Ch. Appela do Horního Údolí poustevníci Ferdinand Gütler (1829–1898), zvaný bratr Ferdinand, a Franz Xavier Ludwig (1849–1910), zvaný bratr Franz, kteří původně spravovali poutní místo sv. Anny v Andělské Hoře.¹⁰³ Dne 7. prosince 1885¹⁰⁴ koupili poustevníci od A. Knoblichova kapli sv. Anny, Boží hrob a dům s pozemky.¹⁰⁵ S. JOANIDIS uvádí, že poustevníci bydleli u kapliček v poustevně pod hostincem.¹⁰⁶

Poustevník Ferdinand Gütler byl všeobecně známá a zároveň rozporuplná osobnost, neboť již od působení v Andělské Hoře se o něm šířily nejrůznější zkazky, ať už o jeho zázračných viděních, vměšování se do povinností kněžích, ale i údajných podvodech,¹⁰⁷ ze kterých byl několikrát obviněn a ocitl se i ve vězení, nicméně nebyl nikdy odsouzen.¹⁰⁸ Rejvízský kněz Hieronymus (též Jeroným) Pavlík (ve funkci 1894–1938) právě tato nařčení zmiňuje, nicméně zdůrazňuje upřímnou zbožnost bratra Ferdinanda, jehož největším přání byl klid na rozjímání a modlitby.¹⁰⁹ Poustevník Franz X. Ludwig se staral o všechny praktické otázky týkající se organizace a vedení poutního místa.¹¹⁰

99 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

100 S. JOANIDIS, *Zlatá a železo*, s. 52.

101 M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, *Malířství a sochařství*, s. 126.

102 Socha sv. Floriána, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/socha-sv-floriana-532334> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

103 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 7.

104 SOkA Jeseník, fond FÚ Horní Údolí, kart. 1, inv. č. 28.

105 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 7.

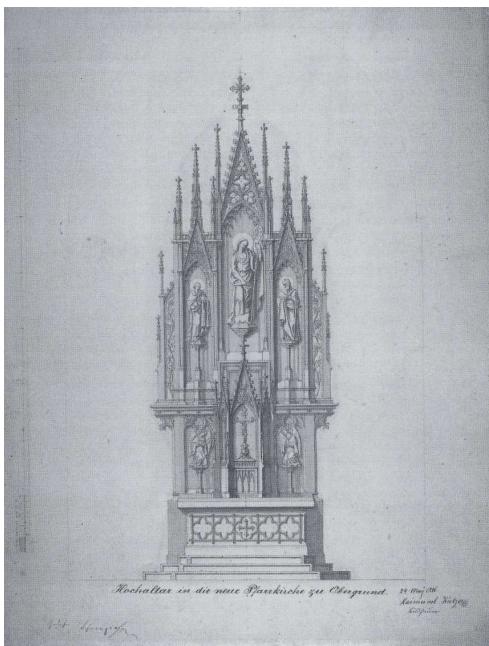
106 S. JOANIDIS, *Zlatá Hory*, s. 324.

107 SOkA Jeseník, fond FÚ Horní Údolí, kart. 16, inv. č. 131.

108 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 7.

109 Hieronymus PAVLÍK, *Chronik von Reihwiesen und Obergrund*, Rejvíz 1909, s. 88.

110 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 7.

Obr. 1: Kresebný návrh hlavního oltáře pro kostel sv. Jana Křtitele, lavírovaná kresba tužkou.

M. NEUBAUEROVÁ, Z umělecké dílny rodiny Kutzerů. Kresebné návrhy oltářů a plastik, s. 44.

Nový kostel v novogotickém slohu navrhl ve své době uznávaný javornický stavitek Karl (též Karel) Schwarzer a stavebním dozorem byl pověřen jesenický stavitek Johann Gröger.¹¹⁴ V listině uložené v makovici kostela, resp. v kovovém pouzdře, je jako vedoucí stavby uveden Adolf Birek z Jindřichova.¹¹⁵

Stavebním materiálem byl kámen těžený z Přičeného vrchu, konkrétně jižní části kobrštejnského svahu, a pro architektonicky cennější prvky byla dovážena žula z lomu v Širokém Brodě (u Mikulovic).¹¹⁶ V literatuře s odkazem na farní kroniku je zdůrazněn fakt, že v průběhu stavby se nestala ani nejmenší nehoda,¹¹⁷ což je rovněž uvedeno v nalezeném listině v makovici kostela.¹¹⁸ Inventář nového kostela vytvořil Raimund Kutzer se svým synem Leem.¹¹⁹

Původní kostel byl z důvodu velmi špatného technického stavu zbořen.¹²⁰ Hlavní oltář se sochami sv. Pavla a Petra byl vyhotoven přesně dle kresebného návrhu, který je signován a da-

Výstavbu nového kamenného kostela sv. Jana Křtitele nahrazujícího více než 250 let starou celodřevěnou stavbu¹¹¹ umožnil vratislavský biskup Robert Herzog (ve funkci 1882–1886), u něhož se s žádostí k povolení stavby přímlouval zástupce obce Ferdinand Bretschneider. Biskup se stal rovněž investorem a vyjádřil prosbu kostelu po dokončení posvětit, k čemuž z důvodu jeho úmrtí nedošlo.¹¹²

Kaplan Ignaz Worm zemřel již v dubnu 1866 a položení základního kamene nového kostela dne 25. dubna 1886 (svátek sv. Marka) se nedožil. Této cti se dostalo lokalistovi Franzi Zillichovi (ve funkci 1866–1893),¹¹³ jenž důstojně pokračoval v práci započaté Ignazem Wormem.

Nový kostel v novogotickém slohu navrhl ve své době uznávaný javornický stavitek Karl (též Karel) Schwarzer a stavebním dozorem byl pověřen jesenický stavitek Johann Gröger.¹¹⁴ V listině uložené v makovici kostela, resp. v kovovém pouzdře, je jako vedoucí stavby uveden Adolf Birek z Jindřichova.¹¹⁵

Stavebním materiálem byl kámen těžený z Přičeného vrchu, konkrétně jižní části kobrštejnského svahu, a pro architektonicky cennější prvky byla dovážena žula z lomu v Širokém Brodě (u Mikulovic).¹¹⁶ V literatuře s odkazem na farní kroniku je zdůrazněn fakt, že v průběhu stavby se nestala ani nejmenší nehoda,¹¹⁷ což je rovněž uvedeno v nalezeném listině v makovici kostela.¹¹⁸ Inventář nového kostela vytvořil Raimund Kutzer se svým synem Leem.¹¹⁹

Původní kostel byl z důvodu velmi špatného technického stavu zbořen.¹²⁰ Hlavní oltář se sochami sv. Pavla a Petra byl vyhotoven přesně dle kresebného návrhu, který je signován a da-

tován: „26. May 1886, Raimund Kutzer; Bildhauer“ [obr. 1].¹²¹ Protějškové sochy sv. Pavla a Petra z 90. let 19. století jsou pak dílem Raimunda Kutzera.¹²²

S. Joanidis uvádí, že sochy sv. Pavla a Petra byly přeneseny z původního kostela a jsou dílem Bernarda Kutzera.¹²³ Hlavní oltář byl dále doplněn skulpturami sv. Šebestiána, sv. Rocha, sv. Josefa a sv. Hedviky zmíněným Raimundem a Leem Kutzerovými včetně nového bočního oltáře včetně na něm stojící skulptury Panny Marie.¹²⁴ Z původního kostela se přinejmenším dochovala dřevořezba Bernarda a Raimunda Kutzera z roku 1844 (sig. „Ververtiget Gebrüder Bernard und Patricius Kutzer zu Obergrund 1844“). Varhany vytvořila krnovská firma Gebrüder Rieger, firmou Gösser byly dodány dva zvony a věžní hodiny byly pořízeny obecní radou za 500 zlatých (tedy 1 000 korun).¹²⁵

Kostel byl dokončen usazením báň a kříže 17. října 1887,¹²⁶ tedy dříve, než byl očekáván termín dokončení určený při zahájení stavby (1. listopadu 1888).¹²⁷ Slavnostní vysvěcení se konalo rok a den po dokončení, tedy dne 18. října 1888, a kostel byl opět zasvěcen sv. Janu Křtitelovi.¹²⁸

Pro zajímavost lze uvést, že prvním pokřtěným dítětem v novém kostele byl Engelbert Neugebauer, který se později stal proboštem, a dle návrhu Johanna Grögera nechal v roce 1907 postavit v Horním Údolí novou faru (čp. 33).¹²⁹

V roce 1887 vykonal poustevník Franz X. Ludwig cestu do Říma, kde nechal v loretánské svatyni papežem Lvem XIII. posvětit sochu Panny Marie, kterou po návratu umístil na hlavní oltář kaple sv. Anny.¹³⁰ V témež roce za presbytářem kaple (sv. Anny) poustevníci vybudovali malý dřevěný přístavek, sloužící jako soukromý byt poustevníka Ferdinanda Güttera, který se zde mohl plně věnovat modlitbám a rozjímání.¹³¹

Poustevník Ferdinand Gütter byl velkým obdivovatelem sv. Marty. Jednoho dne měl přesně a v něm vidění,¹³² podle něhož nechal zasvětit původní Boží hrob (předtím kaple sv. Anny postavená Johannem N. Laskem)¹³³ spolu s nedalekým pramenem, ze kterého měl světit vodu a údajně tak uzdravit slepce, právě této světicí. Tato skutečnost vedla na podzim roku 1888 k sestavení vyšetřovací komise, která se událostí zaobírala. Verdiktem komise bylo odebrání mešní licence,¹³⁴ načež dne 12. listopadu 1888 kaple sv. Anny vyhorela do základu (jak pojmenovává H. Pavlík, včetně Madony z tisu od Bernarda Kutzera).¹³⁵ Zda šlo o náhodu, nebo čin žháře z řad četných odpůrců poustevníků, nebylo prokázáno. Nicméně z téhož roku se do-

121 M. NEUBAUEROVÁ, Z umělecké dílny, s. 44.

122 M. SCHENKOVÁ – J. OLŠOVSKÝ, Malířství a sochařství, s. 119.

123 S. JOANIDIS, Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy, s. 304.

124 Tamtéž.

125 Tamtéž.

126 Tamtéž, s. 305.

127 Tamtéž, s. 303.

128 Tamtéž, s. 304.

129 Tamtéž.

130 B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 7.

131 Tamtéž.

132 Tamtéž, s. 11.

133 Tamtéž, s. 10.

134 Tamtéž, s. 7.

135 H. PAVLÍK, Chronik von Rehwiesen und Obergrund, s. 88.

111 S. JOANIDIS, Zlaté Hory, s. 305.

112 Tamtéž, s. 303–304.

113 Tamtéž, s. 305–306.

114 Tamtéž, s. 304.

115 Tamtéž, s. 305–306.

116 Tamtéž, s. 304.

117 Soupis památek, dostupné z: http://www.soupis památek.com/okres_jesenik/foto/horni_udoli/horniudoli.htm [citováno ke dni 16. 4. 2021].

118 S. JOANIDIS, Zlaté Hory, s. 305.

119 Tamtéž, s. 304.

120 R. ZUBER, Jesenicko v období feudalismu, s. 272.

chovala alespoň malba poutního místa, která se v současnosti nachází ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě [obr. 2].¹³⁶ Popis obrazu B. Dobošem:

„Hnědou barvou se svislým šrafováním jsou namalovány dřevěné části budov a bílou zděné. Vlevo v popředí je zobrazeno přízemní obytné stavení a hospodářské části, před nimi je tzv. pramen sv. Marty, vedle sud a pozadí stojí kaple sv. Anny. Její přední část s vchodem je nejstarší a s věžičkou¹³⁷ pak přístavba z roku 1826. Dalším dílem je zděný presbytář z roku 1836 a poslední dřevěná dostavba bratrů poustevníků z roku 1887. Vpravo na původním místě hornické kaple stojí nová zděná z roku 1819 a vlevo od ní je jednoduchá drobná kaplička s obrazem. V popředí je umístěn prodejní stánek devocionálií.“¹³⁸

Poustevníci za podpory přátel a poutníků si umínili kapli obnovit. Přestože vůči stavebním plánům měly autority výhrady, ať už argumentem snížení návštěvnosti nedalekého Poutního místa Panny Marie Pomocné (Mariahilf), či požadavku vrácení kamenů z biskupských mezí užitých na stavbě areálu. Nakonec se však podařilo získat stavební povolení ke stavbě nové kaple.¹³⁹ V květnu roku 1889 vrbenský stavitec Karl Maier vyhotobil stavební plány již zcela zděné větší kaple.¹⁴⁰

Dle dochovaného stavebního plánu¹⁴¹ byly rozměry kaple 18,8 x 9,47 m a šlo o jednolodní obdélníkovou stavbu o třech klenebních polích s pruskými klenbami klenutými do obvodových zdí a klenebních pasů a sedlovou střechou, která byla ukončena sníženým polygonálním presbytářem. Průčelí bylo dekorováno pilastry s korintskými hlavicemi. V trojúhelníkovém štítě nad vchodem se nacházela dvojice klenutých půlkruhových oken. Štít byl zakončen čtyřstěnným sanktuáriem jehlanovitého tvaru. Stavba nese historizující prvky románského slohu.¹⁴²

Písek na stavbu byl dovážen z nedalekého zdroje a dřevo, nutné nejen pro konstrukcí krovů, bylo získáno darem, případně koupí od místních drobných majitelů lesů.¹⁴³ Pro kapli byly získány zvonky¹⁴⁴ z původního kostela sv. Jana Křtitele.¹⁴⁵ Přes usilovnou snahu se nicméně nepodařilo obnovit menší licenci¹⁴⁶ a úřady lokalitě nepříkryl status poutního místa,¹⁴⁷ což představovalo největší komplikaci. Jak pojmenovává H. Pavlík, úřady oficiálně uznaly poutní místo až po smrti poustevníka Ferdinanda Gütlera.¹⁴⁸

V letech 1885–1900 byly postaveny i další drobné sakrální stavby v okolí kaple sv. Anny a sv. Marty, která byla přestavěna, jak je uvedeno výše, záhy po převedení vlastnictví poustev-

136 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 6–7.

137 Sanktuáriem.

138 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 7.

139 Tamtéž, s. 10.

140 Tamtéž.

141 SOKA Jeseník, fond FÚ Horní Údolí, kart. 1, inv. č. 28.

142 Tamtéž; B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 10.

143 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 10.

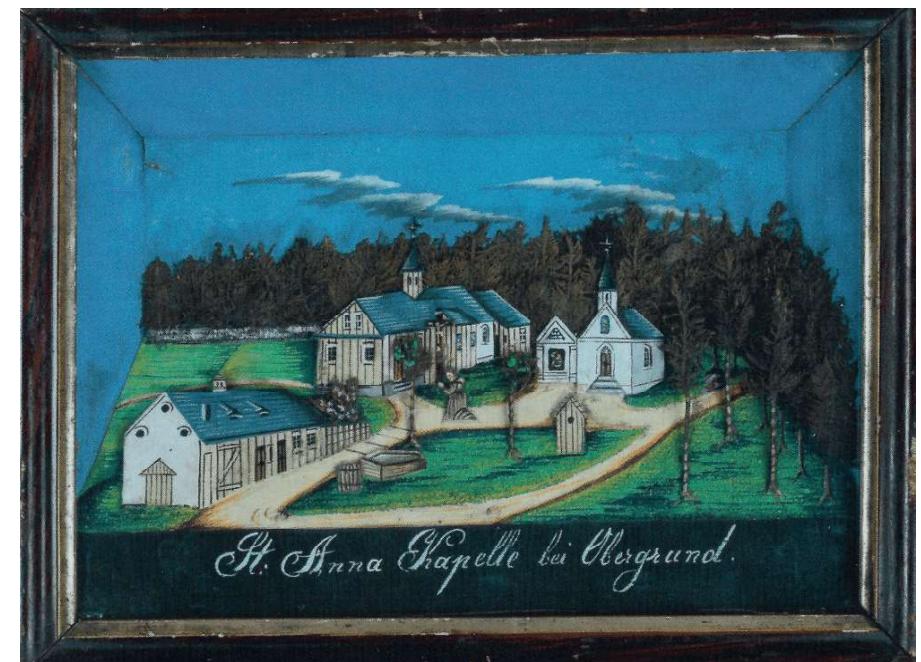
144 V původním kostele se uvádí jeden zvon, který byl darován v r. 1788 Johannem Schnorrem.

145 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 10.

146 Tamtéž.

147 H. PAVLÍK, *Chronik von Reihwiesen und Obergrund*, s. 88.

148 Tamtéž.

Obr. 2: Plasticický obraz poutního místa sv. Anny a Marty (1888), SZM.
B. DOBOŠ, *Historie poutního místa sv. Anny a Marty v Horním Údolí*, s. 6.

níkum. Ze stavby původního Božího hrobu využil stavitec Johann Müller z Písečné¹⁴⁹ základy i stěny¹⁵⁰ a již brzy se kaple stala hojně vyhledávaným poutním místem stoupenců poustevníka Ferdinanda Gütlera.¹⁵¹ Stejně jako v minulosti byl součástí kaple sv. Anny skromný přibytok (Das Kleine Hauschen)¹⁵² F. Gütlera.¹⁵³

Julius C. Hoffmann¹⁵⁴ zmiňuje zchátralou dřevěnou kapli Bolestné Matky Boží, která však není zmíněna v žádném dokumentu ani kronice a rovněž není zaznamenána do map. Kaple se měla nacházet v místě, kde stála kaple sv. Marty, ovšem existence kaple Panny Marie Bolestné je potvrzena pohlednicemi z 90. let 19. století, avšak o jejím interiéru není nic známo.¹⁵⁵ V roce 1899 byla postavena kaple Dušičková.¹⁵⁶

149 Tamtéž.

150 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 11.

151 Tamtéž, s. 7.

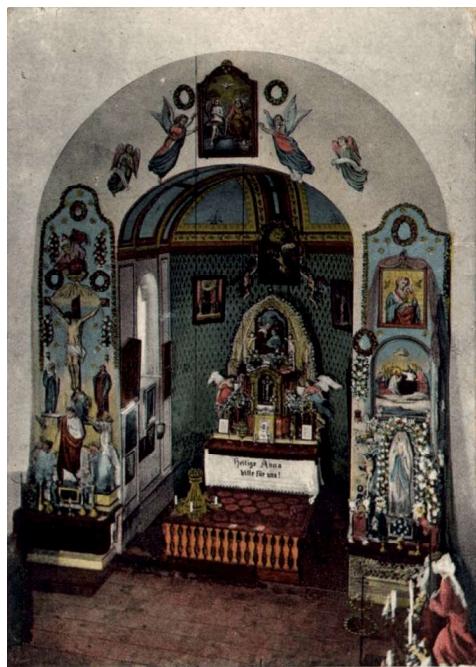
152 H. PAVLÍK, *Chronik von Reihwiesen und Obergrund*, s. 88.

153 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 12.

154 J. C. HOFFMANN, *Die Entstehung der St. Anna und Martha Kapelle bei Obergrund*, s. 15.

155 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 12.

156 Tamtéž, s. 11.

Obr. 3: Presbytář kaple sv. Anny (1914).

S. JOANIDIS, Zlato a železo. Dějiny Horního Dolního Údolí a Ondřejovic, obrazová příloha.

Bohatou zdobnost a krásu kaple sv. Anny popisuje v roce 1909 ve své *Chronik von Reihwiesen und Obergrund* H. Pavlík,¹⁶⁵ který připomíná, že kaple byla vystavěna v letech 1891–1892. Když se v roce 1909 návštěvníci blížili k kapli, mohli vidět, že je vyzdobena květinami a dekoracemi. Kaple byla vysvěcena 29. května 1892. V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

K závěru roku 1897 byl poustevník Ferdinand Güttler obviněn bývalým horníkem z krádeže a podvodu, v jehož důsledku byl týden držen ve vězení ve Zlatých Horách a v Opavě. Přestože byl Ferdinand Güttler shledán nevinným a sám obviňující byl potrestán,¹⁵⁸ soudní proces jej poznamenal, a nakonec zemřel v Erglově domku dne 15. května 1898.¹⁵⁹ Po smrti F. Güttlera vedl poutní místo Franz Ludwig, jemuž pomáhal kostelník Ferdinand Zahn (1835–1911).¹⁶⁰

Aby mohla být obnovena mešní licence, převedl poustevník Franz Ludwig kaple na farnost v Horním Údolí a dne 29. října 1903¹⁶¹ objekty vysvětil zlatohorský děkan Gregor Kunze (ve funkci 1888–1909).¹⁶² Svěcení se účastnil i rejvízský farář H. Pavlík.¹⁶³ Poutnímu místu byla udělena časově neomezená mešní licence, příjmy plynuly farnímu úřadu v Horním Údolí a poustevník Franz Ludwig byl pověřen střežením kaple. Nadále měl v majetku vlastní domek s hostincem.¹⁶⁴

Bohatou zdobnost a krásu kaple sv. Anny popisuje v roce 1909 ve své *Chronik von Reihwiesen und Obergrund* H. Pavlík,¹⁶⁵ který připomíná, že kaple byla vystavěna v letech 1891–1892. Když se v roce 1909 návštěvníci blížili k kapli, mohli vidět, že je vyzdobena květinami a dekoracemi. Kaple byla vysvěcena 29. května 1892. V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

K závěru roku 1897 byl poustevník Ferdinand Güttler obviněn bývalým horníkem z krádeže a podvodu, v jehož důsledku byl týden držen ve vězení ve Zlatých Horách a v Opavě. Přestože byl Ferdinand Güttler shledán nevinným a sám obviňující byl potrestán,¹⁵⁸ soudní proces jej poznamenal, a nakonec zemřel v Erglově domku dne 15. května 1898.¹⁵⁹ Po smrti F. Güttlera vedl poutní místo Franz Ludwig, jemuž pomáhal kostelník Ferdinand Zahn (1835–1911).¹⁶⁰

Aby mohla být obnovena mešní licence, převedl poustevník Franz Ludwig kaple na farnost v Horním Údolí a dne 29. října 1903¹⁶¹ objekty vysvětil zlatohorský děkan Gregor Kunze (ve funkci 1888–1909).¹⁶² Svěcení se účastnil i rejvízský farář H. Pavlík.¹⁶³ Poutnímu místu byla udělena časově neomezená mešní licence, příjmy plynuly farnímu úřadu v Horním Údolí a poustevník Franz Ludwig byl pověřen střežením kaple. Nadále měl v majetku vlastní domek s hostincem.¹⁶⁴

Bohatou zdobnost a krásu kaple sv. Anny popisuje v roce 1909 ve své *Chronik von Reihwiesen und Obergrund* H. Pavlík,¹⁶⁵ který připomíná, že kaple byla vystavěna v letech 1891–1892. Když se v roce 1909 návštěvníci blížili k kapli, mohli vidět, že je vyzdobena květinami a dekoracemi. Kaple byla vysvěcena 29. května 1892. V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

Aby mohla být obnovena mešní licence, převedl poustevník Franz Ludwig kaple na farnost v Horním Údolí a dne 29. října 1903¹⁶¹ objekty vysvětil zlatohorský děkan Gregor Kunze (ve funkci 1888–1909).¹⁶² Svěcení se účastnil i rejvízský farář H. Pavlík.¹⁶³ Poutnímu místu byla udělena časově neomezená mešní licence, příjmy plynuly farnímu úřadu v Horním Údolí a poustevník Franz Ludwig byl pověřen střežením kaple. Nadále měl v majetku vlastní domek s hostincem.¹⁶⁴

Aby mohla být obnovena mešní licence, převedl poustevník Franz Ludwig kaple na farnost v Horním Údolí a dne 29. října 1903¹⁶¹ objekty vysvětil zlatohorský děkan Gregor Kunze (ve funkci 1888–1909).¹⁶² Svěcení se účastnil i rejvízský farář H. Pavlík.¹⁶³ Poutnímu místu byla udělena časově neomezená mešní licence, příjmy plynuly farnímu úřadu v Horním Údolí a poustevník Franz Ludwig byl pověřen střežením kaple. Nadále měl v majetku vlastní domek s hostincem.¹⁶⁴

Bohatou zdobnost a krásu kaple sv. Anny popisuje v roce 1909 ve své *Chronik von Reihwiesen und Obergrund* H. Pavlík,¹⁶⁵ který připomíná, že kaple byla vystavěna v letech 1891–1892. Když se v roce 1909 návštěvníci blížili k kapli, mohli vidět, že je vyzdobena květinami a dekoracemi. Kaple byla vysvěcena 29. května 1892. V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

Bohatou zdobnost a krásu kaple sv. Anny popisuje v roce 1909 ve své *Chronik von Reihwiesen und Obergrund* H. Pavlík,¹⁶⁵ který připomíná, že kaple byla vystavěna v letech 1891–1892. Když se v roce 1909 návštěvníci blížili k kapli, mohli vidět, že je vyzdobena květinami a dekoracemi. Kaple byla vysvěcena 29. května 1892. V roce 1891 byla lokálie Horní Údolí povýšena na farnost¹⁵⁷ a prvním zdejším farářem se stal Franz Zillich.

¹⁵⁷ S. JOANIDIS, Zlaté Hory, s. 304.

¹⁵⁸ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 12.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ S. Joanidis uvádí rok 1902 (S. JOANIDIS, Zlaté Hory, s. 304).

¹⁶² H. PAVLÍK, Chronik von Reihwiesen und Obergrund, s. 89–90.

¹⁶³ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 13.

¹⁶⁴ H. PAVLÍK, Chronik von Reihwiesen und Obergrund, s. 89.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 88.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 10.

¹⁷⁰ H. PAVLÍK, Chronik von Reihwiesen und Obergrund, s. 88.

¹⁷¹ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 12.

¹⁷² H. PAVLÍK, Chronik von Reihwiesen und Obergrund, s. 88.

¹⁷³ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 10.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 10.

¹⁸¹ B. DOBOŠ, Historie poutního místa, s. 10.

¹⁸² Tamtéž.

ny Marie Lurdské. Nad touto sochou se nachází ikona P. Marie a obraz Korunování P. Marie. Na vrcholu vnějšího průčelí presbytáře andělé přidržují obraz Nejsvětější Trojice.¹⁸³

V roce 1915 musel farář Robert Siwek (ve funkci 1912–1917) odevzdat zvony z kostela sv. Jana Křtitele pro válečné účely¹⁸⁴ a dne 28. července 1916 byly odvezeny spolu s dalšími ze Zlatohorska.¹⁸⁵ Nové tři zvony pro hornoúdolský kostel lila Richard Herold v Chomutově v roce 1922, dovezeny byly dne 21. října 1923.¹⁸⁶

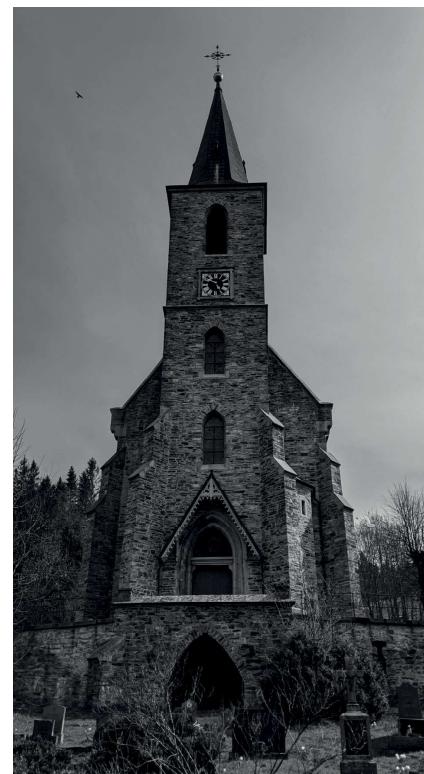
V roce 1923 zhotovil Franz Templer v kostele sv. Jana Křtitele nástěnné malby a novogotické ornamenty¹⁸⁷ a v roce 1924 vytvořil v Dušičkové kapli rozsáhlou nástěnnou malbu Posledního soudu, kterou doplnil po stranách alegorickými obrazy *Smrt hříšníků* a *Smrt spravedlivých*.¹⁸⁸

Po druhé světové válce začalo poutní místo chátrat,¹⁸⁹ neboť drtivá většina německy hovořícího obyvatelstva byla odsunuta a o objekty se neměl kdo starat. Z původních 554¹⁹⁰ obyvatel Horního Údolí, resp. 1 114¹⁹¹ obyvatel Dolního a Horního Údolí v roce 1945, smělo po odsunu zůstat v obou obcích pouze 17¹⁹² německy hovořících rodin. Současně nové příchozí obyvatelstvo mělo mnoho jiných starostí, než aby se věnovalo údržbě památek, které pro ně byly cizí.

Po úmrtí (26. 5. 1947) posledního hornoúdolského faráře Alfonse Klimosche (ve funkci od roku 1917) měsíce zajíšťoval zlatohorský farář, nicméně farnost již nebyla trvale obsazena.¹⁹³

Hostinec u kaplí byl v provozu do roku 1948¹⁹⁴ a ještě v 50. letech byla místními opravena střecha kaple sv. Anny, avšak v této době již nebylo poutní místo střeženo a inventář byl postupně rozkraden, ničen, ale i pálen.¹⁹⁵

V letech 1949–1993¹⁹⁶ byla opětovně obnovena těžba kovů na Zlatohorsku. Fakticky celý Příčný vrch se stal předmětem geologického průzkumu, nicméně ze suťových kamenů vyvěrá mnoho vodních zřídel,¹⁹⁷ které průzkumné vrty a následná těžba porušila. V 70.–80. letech byl takto přerušen pramen sv. Marty.¹⁹⁸ Nutno dodat, že tento proces probíhal již od začátku těžby na primárních ložiscích a relativně nepropustné horniny vytvořily velký vodní rezervoár s mnoha možnostmi využití.¹⁹⁹

Obr. 4: Kostel sv. Jana Křtitele.
Foto autor, duben 2021.

Obr. 5: Interiér kostela sv. Jana Křtitele.
Foto autor, červen 2019.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 304.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 58.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 304.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 12.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁹⁰ S. JOANIDIS, *Zlatá a železo*, s. 37.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 39.

¹⁹² Po návratu z nucených prací v r. 1953 técto rodin bylo 23. S. JOANIDIS, *Zlatá a železo*, s. 40.

¹⁹³ S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 304.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 324.

¹⁹⁵ B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 14.

¹⁹⁶ P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 36–40.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 42.

¹⁹⁸ B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 14.

¹⁹⁹ P. ŽUREK, *Historie a současné perspektivy*, s. 44–45.

Již od 50. let 20. století byly nevyužívané domy postupně bourány, případně rozebírány na stavby, např. i na Slovensko.²⁰⁰

V roce 1960 bylo poutní místo natolik zdevastované, že Vlastivědný ústav v Olomouci vydal dne 11. 8. 1960 rozhodnutí, ve kterém upustil od památkové ochrany kaplí s odůvodněním, že nedisponují uměleckými ani historickými hodnotami.²⁰¹ V roce 1960 ženijní vojsko poslední domy srovnalo se zemí, mezi nimi byly i drobné kaple, poustevna, ale i hostinec. Uchráněna byla jen samotná kaple sv. Anny, která byla ponechána svému osudu.²⁰² Jak pojmenovává S. Joanidis, situaci nemohlo zvrátit ani roku 1949²⁰³ příchozí řecké obyvatelstvo, které vyznávalo povětšinou pravoslavnou víru.²⁰⁴ V roce 1996 se propadla střecha,²⁰⁵ resp. střecha s kro-

²⁰⁰ SOkA Jeseník, fond Místní národní výbor Dolní Údolí 1951–1956, kart. 3, inv. č. 33.

²⁰¹ B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 14.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 104.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 304.

²⁰⁵ Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni

Obr. 6: Kaple sv. Anny (2016).

Bílá Vrána, Ruiny kaple sv. Anny, dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/Ruiny_kaple_svat%C3%A1_Annu.jpg [citováno ke dni 26. dubna 2021].

vem a stropem nad lodí kaple sv. Anny (B. Doboš uvádí rok 1992).²⁰⁶ Torzo stavby záhy začalo zůstat náletovými dřevinami.

V roce 2002 bylo Horní Údolí vyjmuto z gesce farního úřadu ve Zlatých Horách a převedeno ke Správě poutního místa Panny Marie Pomocné. V témže roce byly učiněny první kroky k záchráně kostela sv. Jana Křtitele²⁰⁷ a v roce 2003 byla provedena oprava střešní krytiny svodů, vynesení sutí a opadaných omítek v interiéru. Dle finančních možností probíhá postupná obnova kostela včetně interiéru. Inventář (až na hlavní oltář) se v současnosti nachází v depozitáři a bude navrácen po dokončení obnovy [obr. 4, 5]. V roce 2005 bylo Horní Údolí spolu s Dolním Údolím prohlášeno vesnickou památkovou zónou.²⁰⁸ Nicméně je nutné podotknout, že do roku 1960 bylo ze 127 obytných budov zbouráno 85 domů, a dodnes tak z původní zástavby zůstalo pouze 42 budov.²⁰⁹

16. 4. 2021].

206 B. DOBOŠ, *Historie poutního místa*, s. 14.

207 Záchrana kostela sv. Jana Křtitele, dostupné z: <http://old.mariahilf.eu.uvirt38.active24.cz/cs/horni-udoli> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

208 Vesnická památková zóna Údolí, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/udoli-735925150> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

209 S. JOANIDIS, *Zlato a železo*, s. 37.

V případě někdejší kaple sv. Anny pokračoval neutěšený stav a roku 2009 se propadla též klenba nad presbytářem kaple.²¹⁰ Z původní stavby tak již zůstalo pouze obvodové zdvo [obr. 6].

Pozitivní obrat nastal po roce 2016, kdy byla kaple převedena do správy zprvu občanského sdružení a posléze spolku Horní a Dolní Údolí, který ihned začal se záchrannými a následně i obnovovacími pracemi. Stav objektu byl však značně zdevastovaný, inventář neexistující a obrazová dokumentace neúplná. Obnovení kaple do původního stavu tak nebylo možné. Upnout se dalo pouze k zachování původního obvodového zdíva, neomítnutého, avšak s obnovenými pilastry a původními korintskými hlavicemi. Zdivo bylo zpevněno železobetonovým věncem. Částečné zastřešení je provedeno břidlicovými šablony ze štípaného kamene a u hřebene je sedlová střecha kvůli prosvětlení interiéru pokryta skleněnými plochami. Obnova by měla být dokončena v roce 2021.²¹¹ Nový inventář je variabilní a přenosný, aby umožnil vystavovat díla výtvarníků, pořádání koncertů různých žánrů, případně akce duchovního charakteru.

V rámci revitalizace kaple sv. Anny jsou odstraňovány náletové dřeviny na torzech zbylých kaplí a do budoucna se plánuje jejich zajištění. V příštích etapách plánovaných prací bude vybudován menší hospodářský objekt na místě někdejšího hostince, který by poskytoval sociální zařízení, šatny a zázemí kaple sv. Anny. Bylo rozhodnuto snoubit tradiční materiály s moderními přístupy.

Plně obsazení někdejší kaple při benefičních koncertech snad dostatečně legitimizuje upřednostnění genia loci před lpěním nad minulostí.

Kromě uvedených sakrálních staveb se v okolí nachází několik drobných sakrálních památek, např. smírčí kříž (již však bez ramen) v zahradě domu čp. 78. Mezi domy čp. 19 a 108 (před novým, zatím nezkomplikovaným domem) najdeme kamenný kříž s již špatně čitelným německým nápisem, dle S. Joanidis v překladu: „K uctění a zjevení našeho spasitele Ježíše Krista. Zřízeno rodinou Alberta Tschanthera, sedláka z Horního Údolí.“²¹² V zahradě domu čp. 9²¹³ (Digitální archiv SOKA Jeseník²¹⁴ čp. 27)²¹⁵ pak stojí zlomený kříž k úmrtí Mathilde Neugebauer. S. Joanidis poznamenává, že je to pravděpodobně náhrobek dotyčné, která 23. června 1900 spáchala sebevraždu.²¹⁶ Nedaleko autobusové zastávky Horní Údolí, točna se nachází stéla sv. Rocha z roku 1901²¹⁷ s nápisem: „Hl. Rochus / bitte für uns / Errichter / zur / Ehre / Gottes / Stephan / Maria / Tschanter / 1901“ (v překladu: „Sv. Rochu, pros za nás. Postavili ke slávě Boží Štěpán a Marie Tschanterovi,“ 1901).

210 Kaple sv. Anny, dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=1818> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

211 Tamtéž.

212 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 331.

213 Dolní Údolí čp. 9, viz <https://mapy.cz>.

214 Zlomený kříž k úmrtí Mathilde Neugebauer, dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=5A893D503A-7811E5ABC2B8CA3A741F80> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

215 Dům s tímto číslem popisným dle Katastru nemovitostí neexistuje (stav k 25. dubnu 2021).

216 S. JOANIDIS, *Zlaté Hory*, s. 331.

217 Stéla sv. Rocha v Horním Údolí, dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=C80BBF3A3A7611E5AB-C2B8CA3A741F80&scan=76ea6a00bdc54807b56eb88c87022328> [citováno ke dni 16. 4. 2021].

Genesis of Sacral Monuments in Horní Údolí
Summary

The work entitled „Genesis of sacral monuments in Horní Údolí“ aims to capture the importance and significance of mining activities in the field of sacral monuments in the otherwise very poor submontane area. Synthesized information from historical facts obtained from literature and preserved archival materials proved the context of the influence of the development or decline of mining on the origin, extinction and development of sacral monuments. The work also contributes to the specification of the authorship of some works of individual members of the regionally important sculptural and woodcarving family of the Kutzers. The work also offers the possibility of follow-up further research, because in the State District Archive in Jeseník (the Parish Office of Horní Údolí fund) there are inventories of the pilgrimage site of St. Anna and Marta and the Church of St. John the Baptist from 1810, 1893, 1900, 1902, 1927 and visitation reports from 1837 and 1927/1928.

Mgr. Pavel Žurek
Vlastivědné muzeum Jesenicka
knihovnik@muzeumjesenik.cz

Pavel Waisser

**NÁSTĚNNÉ MALBY
V KAPLI THURNOVSKÉHO PALÁCE HRADU LIPNICE**

Abstract

The study presents relatively recently discovered renaissance wall paintings (2011) and until now not presented on the Art history field of research in the so-called second chapel adjacent to the Gothic hall of the so-called Thurnovský Palace of Lipnice Castle. The related architectural context of this entire block of the north-western wing of Lipnice Castle and other clues allow perhaps to date the paintings to the 1520s-30s. The colouring and workmanner with space corresponds to the style of the so-called Danube School. The paintings form a coherent set in terms of meaning and represent an iconographically unique Christological-eschatological cycle from the Protestant milieu (the commissioner was either Burian II. Trčka of Lipa or his son Jan st. Trčka of Lipa). The Crucifixion/Christ's sacrifice correlates with the threefold revelation of Christ in his divinity in different temporal planes: the Resurrection of Christ, the Transfiguration of the Lord, the Last Judgement. The Transfiguration on Mount Tabor in Lipnice is the oldest known example of this iconography in the medium of mural painting in the Czech lands. The commissioning possibilities of the rich Lipnice branch of the Trčka of Lipa family are also proved by other monuments that are hypothetically or evidently related to the patronage of Burian II. Trčka of Lipa (a supposed double portrait of Burian II. Trčka of Lipa and Catherine of Lichtenburg – originally the state castle Žleby, around 1516; illumination of the Němčeký Brod gradual (painter Pavel Mělnický; probably 1516).

Keywords: Lipnice, Wall Paintings, 16th Century, Danube School, Christological-eschatological cycle, Trčka of Lipa family

V roce 2011 byly v souvislosti se stavebními úpravami gotického sálu v prvním patře tzv. Thurnovského paláce (dle majitelů po roce 1561) hradu Lipnice objeveny a odkryty renesanční nástěnné malby s christologickými motivy (vazba na jižní stěnu paláce), restaurátorskovo-konzervátorský zásah pak proběhl v roce 2014.¹ Základní rozbor těchto maleb upozorní na jejich výjimečnost, jelikož příklady tohoto druhu dekorace odpovídající stylu tzv. podunajské školy čítají na území České republiky pouze několik málo lokalit.² Lipnické malby by spolu s nástěnným obrazem sv. Jiří ve svihovské kapli mohly patřit k vůbec nejranějším příkladům.³

1 Jaroslav ALT ml. – David ZEMAN, *Restaurátorský průzkum figurální nástěnné malby v I. patře Thurnovského paláce SH Lipnice nad Sázavou*, 2011 (čerpáno z původního osobního archivu Davida Zemana).

2 Označení Dunajská či Podunajská škola vzniklo až na konci 19. století, nelze zcela konkrétně vymezit umělce, které jde do této „množiny“ zahrnout. Jde o malíře a sochaře, jejichž tvorba vesměs spadá do první třetiny 16. století, působici hlavně v Podunaji a v Bavorsku (s přesahem do Tyrolska, Dolního Rakouska, Českých zemí). Rámcově jednotnému stylu přispěl aktuální rozvoj reprodukční grafiky. Pro Podunajskou školu je též charakteristický jednotným podání krajiny, většinou v druhém plánu kompozicí (barevnost, severská pozornost k detailu). Jmenovitý okruh umělců byl utvářen především syntetickými pracemi a výstavami v 60. a 70. letech 20. století v německém jazykovém prostředí, aktuálně je bádání o nejvýznamnějších osobnostech podunajské školy podrobováno revizi formou interdisciplinárních monografií (např. Lucas Cranach st., Albrecht Altdorfer, Michael Ostendorfer) zahrnujících i přírodovědné průzkumy. Zhodnocení, které by více pracovalo s celkovým středoevropským kontextem je významným desideratem. Viz několik vybraných titulů z bibliografie: Alfred STANGE, *Malerei der Donauschule*, München 1964; Otto WUTZEL (ed.), *Die Kunst der Donauschule 1490–1540* (Katalog výstavy – Stift St. Florian, Stadtmuseum Linz), Linz 1964; Gunnar HEYDENREICH, *Lucas Cranach the Elder – painting materials, techniques and workshop practice*, Amsterdam 2007; Sabine HAAG – Guido MESSLING (edd.), *Fantastische Welten, Albrecht Altdorfer und das expressive Kunst um 1500* (Katalog výstavy – Kunsthistorisches Museum Wien), Wien 2015; Jiří FAJT (ed.), *Das Expressive in der Kunst 1500–1550, Albrecht Altdorfer und seine Zeitgenossen*, Berlin – München 2018; Daniel RIMSL, *Michael Ostendorfer – Leben und Werk*, Regensburg 2020.

3 Nástěnné malby v klášterním kostele františkánův Kadani jsou například datovány až do přelomu 20. a 30. let 16.